

Достъп до електронни книги в библиотеките: от възможност до задължително условие за библиотеките при COVID-пандемия

Спаска Тарандова, докторант
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Access to e-books at libraries: from an opportunity to mandatory condition for libraries in the situation of a COVID-pandemic

Spaska Tarandova, PhD student
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Abstract: Libraries are institutions that provide equal and free access to knowledge, information, and culture for all. To fulfill this role, they need well-developed and constantly updated library collections. The purpose of this report is to explore how in the information environment of new technologies, new ways of content creation and access, libraries are changing their collections and access services to meet user expectations and in the changing digital reading habits.

Keywords: library, publishers, e-books, e-resources, platforms, licenses.

Резюме: Библиотеките са институции, които осигуряват равен и свободен достъп до знание, информация и култура за всеки. За изпълнението на тази своя роля те се нуждаят от добре развити и постоянно обновяващи се библиотечни колекции. Целта на този доклад е да изследва как в съвременните условия на масово навлизане на нови технологии, начини на създаване на съдържание и достъпа до него библиотеките променят своите колекции и услуги за достъп за да отговорят на очакванията на потребителите и променящите се навици на четене в дигитална среда.

Ключови думи: библиотека, издатели, електронни книги, електронни ресурси, платформи, лицензи.

Увод

Основна задача на библиотеката е да обезпечавя и поддържа достъпа до информационни ресурси за своите потребители според вида на библиотеката – университетска, специална, обществена

или училищна. Формирането на библиотечния фонд като съвкупност от библиотечни колекции е един от основните източници за задоволяване на информационните потребности на обществото, а книжните носители на информация са неговата основна част. Събирането, организирането, съхраняването, опазването и предоставянето за ползване на библиотечни ресурси е основен компонент от управлението на библиотечните процеси. В развитието на библиотечните колекции електронните ресурси (е-ресурси) се превръщат във все по-важен компонент на дейностите по изграждане и развитие на колекциите на библиотеките.

В настоящия доклад се прави опит чрез примери от различни страни да се покаже как се осигурява достъп до електронни книги в обществените библиотеки в контекста на променящите се условия на работа в библиотеките, продиктувани от развитието на технологиите, променящите се читателски навици и ускорени от COVID-19 пандемията. Използван е методът на кабинетно проучване на сайтове и платформи на библиотеки и библиотечни асоциации, и платформи за достъп до съдържание в периода 2019–2021 г. На базата на анализ са подбрани успешни примери, които могат да послужат при разработването и въвеждането на модел за достъп до електронно съдържание в обществените библиотеки в България. Темата за отворения достъп и възможностите, които се създават чрез него за научните библиотеки и научната комуникация, е извън обсега на изследването.

Предизвикателства пред библиотеките в условията на COVID-пандемия

Обществените библиотеки са организации със социално ориентиран маркетинг, чиято главна задача е да идентифицира нуждите и желанията на потребителите и да ги задоволява така, че да пази и обогатява както потребителското така и общественото благополучие.¹

COVID-пандемията доведе до пълно затваряне на библиотеките за различни периоди, съобразно решенията на централната

---

¹ Kotler, Filip. *Marketing for Nonprofit Organization*. 2d ed. Englewood Cliffs. N. J.: Prentice-Hall, 1982, 23.

и местна власт, до реорганизация на пространствата, до промяна на достъпа до услуги, до спиране на отделни и до появата на нови услуги.

Електронната книга е вид носител на съдържание, попадащ в обхвата на терминът “електронни ресурси”, който се използва за този формат на документ, който изисква електронен достъп, независимо дали може да бъде опосредстван от персонален компютър, мейнфрейм (мощтен високопроизводителен компютър) или портативно мобилно устройство. Е-документите могат да бъдат достъпни от разстояние чрез интернет или локално.²

Търсенето и достъпа до електронни книги и електронното заемане в библиотеките по време на кризата COVID-19 нарастна значително.

В Европа търговията с електронни книги обхваща само малък процент от книжния пазар – до 6–7% от общата търговия с книги и със значителни различия между страните. Във Франция и Испания делът на електронните книги е само 3%, докато в Германия, Италия и Холандия е около 4,5–5%. Продажбата на базисни данни и абонаменти достига по-подходящи проценти в Обединеното кралство (11,5%) и в Дания (18%). През 2020 г., по време на кризата с COVID-19, продажбите на електронни книги скачат не само по отношение на достъпа чрез дигитални платформи, но и през електронните канали за продажба на книги. Продажбите на електронни книги са нараснали с 12,1% в Швеция, 37% в Италия, 16,2% в Германия (преминавайки от 5% на 5,9% от общия пазар); малки проценти в други европейски страни се регистрират, а Гърция издателите отново навлязоха на пазара на електронни книги след няколко години отсъствие³.

Промените в читателските навици са видими. Четенето, най-вече, на литература на хартия присъства все по-малко в ежедневието на хората и практикуването му ерозирана от по-бързото потребление на съдържание, разпространявано чрез Google,

² Key Issues for e-Resource Collection Development: A Guide for Libraries (English), available from <https://repository.ifla.org/handle/123456789/194>

³ Federation of European Publishers (FEP), 2021. Available from <https://fep-fec.eu/Publications->

Facebook, Instagram, Twitter и други социални медии. Други конкуренти на книгата са телевизионните сериали и стрийминг платформите⁴. От друга страна големите издатели и разпространители не се интересуват от инвестиране в пазар, който не предлага гаранция за минимални нива на печалба. Тяхното нежелание се изразява във възпрепятстване или най-малкото до ограничаване продажбите на електронни книги за обществените библиотеки.

На фона на тези тенденции и на съпротивата на издателите, преходът към дигитално съдържание в обществените библиотеки не е лесен. Закупуването и заемане на електронни книги не е масова практика. То започва да се случва главно в градските центрове, където потребителите ползват най-разнообразни устройства, изискват технологични подобрения и желаят да четат електронни материали по всяко време и от всяко място. Библиотеките, също така, се нуждаят от допълнителни инвестиции в хардуер, позволяващ на всички, включително хората в неравностойно икономическо положение, да имат равен достъп до публикациите. Обществените библиотеки бяха принудени да бъдат иновативни и да развият нови начини за контакт с потребителите.

Модели на достъп до електронно съдържание в Европа

В няколко европейски държави на национално ниво функционират платформи за електронно заемане, договаряне на права за дигитални публикации и предлагането им като услуга в библиотеките. Всички съществуващи платформи в Европа се позовават на успешния опит на OverDrive⁵, американската компания, която е водещата платформа за дигитално четене за библиотеки и училища в световен мащаб, с милиарден каталог от електронни книги, аудиокниги и други цифрови медии към и нарастваща мрежа от 65 000 библиотеки и училища в 84 страни.

⁴ Studie: Das Buch passt nicht mehr zum Lebensrhythmus, 2018, available from <https://www.tagesspiegel.de/kultur/krise-im-buchmarkt-studie-das-buch-passt-nicht-mehr-zum-lebensrhythmus/22657780.html>

⁵ <https://company.overdrive.com/public-libraries/>

Германия

В Германия Divibib, дъщерно дружество на exz. bibliotheksservice, създаде услугата Onleihe⁶ през 2007 г., която е активна във всички немскоговорящи страни и в Италия, Франция, Дания и Белгия, както и на всички сайтове на Goethe-Institut по света. Onleihe предлага електронни книги и електронни вестници и списания, електронно аудио книги и електронна музика, електронно видео и електронно обучение.

Дания

В Дания всички притежаващи карта за библиотека за удобство имат достъп до 3 приложения за електронно съдържание. Libby – приложение за чуждестранни (т.е. не датски) библиотечни електронни книги и аудио книги. Rb Digital – електронни и аудио книги, и списания, достъпни само от територията на Дания. Biblioteket (Датска библиотека) дава възможност на потребителите да виждат всичките си материали заети или запазени⁷.

Франция

Водеща в сферата на електронното заемане във Франция е организацията PNB (Prêt Numérique en Bibliothèque)⁸ на английски (Digital Loan in Library), която стартира през 2012 г. и е управлявана от DILICOM. Тя е създадена под егидата на Министерство на културата и съобщенията и установява балансирана рамка, благоприятна за развитието на дигиталното заемане на книги в библиотеките, като същевременно зачита авторското право, творческото възнаграждение и обществените очаквания.

Във Франция 294 обществени библиотеки са обединени и в друга платформа Réseau Carel⁹, която избира електронни ресурси за обществените библиотеки и договаря условията и таксите за достъп с издателите от името на библиотеките.

---

⁶ <https://onleihe.net/>

⁷ Digital Libraries Denmark, 2019. <https://dejlignedays.com/2019/09/16/digital-libraries-in-denmark/>

⁸ <https://pretnumeriqueenbibliotheque.fr/dispositif/>

⁹ <https://reseaucaarel.org/>

Италия

В Италия MLOL (MediaLibraryOnline)¹⁰ е първата италианска мрежа от публични, академични и учебни библиотеки за електронно заемане. Към днешна дата тази мрежа включва повече от 5500 библиотеки от 19 италиански региона и 9 чужди държави. MLOL предлага дигитална колекция от електронни книги, музика, филми, вестници, бази данни, онлайн курсове за обучение (електронно обучение), архиви с изображения, както и значителна колекция от ресурси с отворен достъп.

Нидерландия

В Нидерландия достъпът до дигитално съдържание се осъществява през национален портал за заемане на електронни книги (<https://www.onlinebibliotheek.nl/e-books.html>), създаден през 2015 г. Регистрираните потребители на 156-те обществени библиотеки могат да си направят акаунт в портала с номера на членската си карта и да започнат да заемат електронни книги. Кралската библиотека, която е отговорна за националната цифрова библиотека е субсидирана от Министерството на образованието, културата и науката за изпълнение на тази задача. Кралската библиотека заедно с Асоциацията на обществените библиотеки водят преговорите с издателските компании¹¹.

Достъп до електронни книги в САЩ и Канада

В Северна Америка има няколко популярни платформи на електронни книги – Bibliotheca, Hoopla, Axis 360, OverDrive и безплатната – Цифрова публична библиотека на Америка.

Всяка платформа лицензира своите заглавия по различни начини, но обикновено попада в един от тези три основни модела на лицензиране:

¹⁰ <https://www.medialibrary.it/home/index.aspx>

¹¹ Huysmans, Fran. E-book lending in the Netherlands in the European perspective, 2016 available from <https://warekennis.nl/e-book-lending-in-the-netherlands-in-european-perspective/>

Лиценз с фиксирана цена

Пример: Libby на OverDrive (електронни книги/е-аудиокниги) и Axis 360 (електронни книги за деца/електронни аудиокниги). Подобно на физическите библиотечни книги, библиотечният персонал подбира и купува всички цифрови копия. Всяко копие струва фиксирана сума, въз основа на това колко дълго издателят ще позволи на библиотеките да запазят заглавието. Копията на по-ниска цена са ограничени до определен период от време или брой плащания, преди да трябва да бъдат закупени повторно, докато заглавията на по-високи цени се купуват завинаги. За тези заглавия се прилага принципа едно копие един потребител, така че когато популярно заглавие е лицензирано по този начин, библиотеките често купуват повече копия, за да се сведе до минимум времето, което потребителите ще трябва да чакат за да го прочетат.

Лиценз за заемане

Пример: Hoopla (електронни книги, електронни аудиокниги и поточно предаване на музика) и Kanopy (филми). Този тип лиценз on-demand осигурява достъп до всички заглавия в колекцията. Библиотеката плаща на издателя всеки път, когато дадено заглавие бъде изтеглено.

Годишен абонамент

Пример: Tumblebooks и Bookflix (електронни книги/електронни аудиокниги). Някои доставчици на цифрови електронни книги таксуват на библиотеката годишен абонамент за използване на целия сайт. Подобно на модела на лиценз за плащане на заемане, едно от предимствата на модела за годишен абонамент е, че той предоставя на потребителите достъп без изчакване до цифрови заглавия при поискване.¹²

В последните години OverDrive става най-големият доставчик като посредник между издателите и библиотеките и училищата (60%). През 2020 г. повлияни от пандемията, дистанционното

---

¹² The Impact of Digital Materials on Library Usage During the COVID-19 Pandemic. 2020. <https://www.northbrook.info/keep-in-touch/news/impact-digital-materials-library-usage-during-covid-19-pandemic>

обучение и стремежа за социалната справедливост, OverDrive отчита ползвани 430 милиона електронни книги, аудиокниги и електронни списания по целия свят, което е увеличение от 33% спрямо 2019 г.¹³

Независимо от тенденцията за нарастване на ползването на електронни книги в библиотеките трудностите е отношенията библиотеки – издатели по отношение на електронни книги продължават. Цените, които поставят на електронните книги за библиотеките са в пъти по високи от тези на хартиените книги. Американската библиотечна асоциация (ALA) активно да се застъпва за по-разумен достъп до цифрови книги за библиотеките (последен случай – издателство Macmillan)¹⁴.

Каква е ситуацията в България?

Необходимостта от предоставянето на достъп до електронни книги от библиотеките е осъзната сред библиотечната общност от години, но това особено остро пролича през 2020 г. с началото на пандемията, довела до пълно затваряне на библиотеките за два месеца и въвеждането на редица ограничителни мерки в ползването на библиотечните колекции.

Общественият библиотеки в страната се опитват да осигурят достъп до цифрово съдържание през дигиталните библиотеки на своите уеб сайтове (само 2% от библиотеките)¹⁵, но това съдържание обхваща публикации до 1944 г., които са обект на интерес за учени, изследователите и студенти и по-малко за масовият читател, които иска достъп до съвременно съдържание, и най-вече до нова литература.

От страна на издателите няма интерес за издаването на електронни книги. Оправданието е, че е икономически неизгодно, че е трудно да се продават електронни книги от малки езикови групи, и че технически добре подготвените потребители ще разпространяват безплатно техните издания. Те продължават да твърдят, че

¹³ <https://company.overdrive.com/2021/01/07/33-growth-for-digital-books-from-public-libraries-and-schools-in-2020-sets-records/>

¹⁴ <https://ebooksforall.org/>

¹⁵ https://www.glbulgaria.bg/sites/default/files/FinalReport_GL_2017.pdf

литература се чете само на хартия, а малкото електронни заглавия не се продават на библиотеките. Българският издател продължава да върви по течението и да се съпротивлява на тенденциите, че предлагането трябва да следва промените в търсенето и навиците на четене. По данни на Националния статистически институт за 2019¹⁶ г. и 2020¹⁷ г. са издадени 337 електронни издания, от които през 2019 г. няма нито едно заглавие в раздел „художествена литература“, а за 2020 г. са само 4. На фона на данните за спадане на интереса към четенето¹⁸ поведението на издателите – да отказват да приемат тенденциите и да се опитват да отлагат неизбежното буди недоумение.

През 2020 г. Фондация „Глобални библиотеки – България“ (ФГББ) инициира в рамките на Националния форум „Библиотеките днес: Умения за 21 век“ дискусия с библиотечни специалисти, издатели, доставчици на електронно съдържание, юристи за необходимостта да се започне работа по изработването на механизъм за осигуряване на ползвателите на библиотеките на достъп до тези нови форми на четене¹⁹.

ФГББ изпрати писмо до Министерство на културата с искане за създаване на работна група с представители на различните заинтересовани страни, които да започнат работа по темата за достъп до електронни книги библиотеките. От Министерство на културата направиха опит за създаване на работна група, но поради отказ на издателите, тя не е започнала работа.

Заключение

Европейското бюро на библиотечните, информационните и документационните асоциации (ЕБЛИДА) застъпва мнението, че разработването на платформа, частично или изцяло контролирана от библиотеките, разпространяваща дигитално съдържание сред потребителите на библиотеки въз основа на договорени правила, не само би осигурила силен импулс за разпространението на ци-

¹⁶ <https://nsi.bg/sites/default/files/files/publications/BookP2019.pdf>

¹⁷ <https://nsi.bg/sites/default/files/files/publications/BookP2020.pdf>

¹⁸ <https://spisanie8.bg/образование/2021>

¹⁹ <https://www.glbulgaria.bg/bg/nationalforum2020>

фрово съдържание, но по този начин ще приведе практиките за търговия с книги към обществените нужди. Време е в нашата страна да се разработи регламент за свободен достъп до информация чрез комбинация от лицензи и ресурси с отворен достъп, в който библиотеките да поемат водеща роля в цифровия преход на търговията с книги, потребителите се обслужват без ущърб на правата на авторите и издателите, а материалите с отворен достъп да са достъпни за всички.

Към момента на написване на настоящия доклад, въпросът за достъп до електронни книги в обществените библиотеки все още е само добро намерение за част от заинтересованите страни и всички ние сме в дълг на българските граждани, защото ги лишаваме от една съвременна форма на четене и достъп до съдържание.

Източници:

1. НСИ, 2019.
<https://nsi.bg/sites/default/files/files/publications/BookP2019.pdf>
2. НСИ, 2020.
<https://nsi.bg/sites/default/files/files/publications/BookP2020.pdf>
3. Списание8, 2021. <https://spisanie8.bg/образование/2021>
4. ФГББ, 2017.
https://www.glbulgaria.bg/sites/default/files/FinalReport_GL_2017.pdf
5. ФГББ, 2020. <https://www.glbulgaria.bg/bg/nationalforum2020>
6. Digital Libraries Denmark, 2019.
<https://dejligedays.com/2019/09/16/digital-libraries-in-denmark/>
7. FEP, 2021. <https://fep-fee.eu/-Publications->
8. IFLA. Key Issues for e-Resource Collection Development: A Guide for Libraries (English). available from
<https://repository.ifla.org/handle/123456789/194>
9. The Impact of Digital Materials on Library Usage During the COVID-19 Pandemic. 2020.
10. Huysmans, Fran. E-book lending in the Netherlands in the European perspective, 2016 available from

<https://warekennis.nl/e-book-lending-in-the-netherlands-in-european-perspective/>

11. Kotler, Filip. Marketing for Nonprofit Organization. 2d ed. Englewood Cliffs. N. J.: Prentice-Hall, 1982, 23.
12. Limiting access to eBooks for libraries means limiting access for readers like you, 2019. <https://ebooksforall.org/>
13. MLOL, 2021. <https://www.medialibrary.it/home/index.aspx>
14. <https://onleihe.net/>
15. OverDrive, 2021. <https://company.overdrive.com/public-libraries/>
16. OverDrive, 2021. <https://company.overdrive.com/2021/01/07/33-growth-for-digital-books-from-public-libraries-and-schools-in-2020-sets-records/>
17. PNB, 2021. <https://prenumeriqueenbibliotheque.fr/>
18. Réseau Carel, 2021. <https://reseaucaarel.org/>
19. Studie: Das Buch passt nicht mehr zum Lebensrhythmus, 2018. <https://www.tagesspiegel.de/kultur/krise-im-buchmarkt-studie-das-buch-passt-nicht-mehr-zum-lebensrhythmus/22657780.html>